

Wasył Kłymonczuk

Narodowy Uniwersytet Przykarpacki im. Wasyła Stefanyka

Ukraina w poszukiwaniu wolności – od Rewolucji Godności do wyborów parlamentarnych w 2014 roku

Problem transformacji stosunków społeczno-politycznych i gospodarczych współczesnej Ukrainy jest związany nie tylko ze specyfiką systemu politycznego¹ i ekonomicznego, lecz także ze złożoną strukturą społeczną oraz kształtowaniem nowego systemu wartości i zasad rozwoju duchowego i kulturowego. Ostatnie z wymienionych zmian zadecydują o jakości i głębokości przeobrażeń, wpływając na istotę, uwarunkowania, tempo i sposoby rozwoju społecznego. Jedną z najbardziej złożonych i decydujących zasad transformacji współczesnej Ukrainy oraz państw przechodzących okres zmiany systemowej jest kształtowanie nowego systemu wartości o charakterze politycznym, prawnym, ekonomicznym, społecznym i kulturalnym.

Trudności w kształtowaniu nowego systemu wartości w społeczeństwach transformujących się związane są nie tylko z materialnymi warunkami życia człowieka, istniejącymi typami państwa, formami rządów, funkcjonowaniem systemu wyborczego i racjonalnie ułożonych schematów, lecz także ze zmianą istotnych podstaw duchowego bytu człowieka, jego cech psychicznych, form i sposobów działania.

Kształtowanie nowego systemu wartości w życiu politycznym i społecznym współczesnej Ukrainy jest procesem złożonym z powodu wielu czynników. Znaczący jest wpływ ideologicznych i kulturalnych wartości okresu socjalizmu, pozostających nie tylko w pamięci, lecz także będących również stylem i sposobem życia. Niełatwo jest połączyć wartości wczesnego okresu burżuazyjnego cechujące współczesną Ukrainę oraz wartości chrześcijańskie, sprzeczności powstające między mentalnością tradycjonalizmu a sposobem myślenia, działania i ideami współczesnego postmodernistycznego człowieka².

¹ Szerzej na temat zmian systemowych na Ukrainie zob.: *Transformacja w Polsce i na Ukrainie. Wybrane aspekty*, red. A. Antoszewski, A. Kołodziej, K. Kowalczyk, Wrocław 2010; W. Baluk, *Kształtowanie systemu partyjnego Ukrainy w okresie transformacji ustrojowej (1978–2004)*, Wrocław 2006.

² В. Денисенко, В. Климончук, Ю. Привалов, *Дискурс свободи: утопія та реальність вибору*, Львів 2008, с. 4–5.

Podstawowymi wartościami politycznymi są prawa i swobody polityczne jako priorytetowe wartości życia społecznego. Przechodzenie Ukrainy do demokratycznego, wolnego i otwartego społeczeństwa zwiększyło zapotrzebowanie na idee swobód politycznych.

Prawa i swobody polityczne należą do powszechnie uznawanych, bezwzględnych i nadrzędnych wartości społecznych. Uznanie i praktyczna realizacja tych wartości należą do podstawowych zasad otwartego społeczeństwa obywatelskiego, a także państwa demokratycznego, prawnego i socjalnego. Jest to warunek konieczny dla funkcjonowania wszystkich innych swobód, które stanowią podstawę systemu demokratycznego i gwarantują prawa jednostki i społeczeństwa w wymiarach politycznym, społeczno-ekonomicznym i kulturowym oraz chronią życie prywatne obywateli. Przekształcenia systemowe zachodzące na Ukrainie w ciągu ostatnich 23 lat niewątpliwie wymagają głębszej analizy naukowej celem zrozumienia czynników determinujących zmiany życia społecznego oraz wartości politycznych, tj. demokracja, wolność i równość³.

W latach 2013–2014 droga Ukrainy do zbudowania społeczeństwa wolnego, demokratycznego i niezależnego była pełna wyzwań, spośród których należy wymienić rewolucję, inwazję wojskową oraz utratę integralności terytorialnej. Wystąpienie powyższych czynników w tak krótkim czasie można uznać za fenomen życia politycznego, stanowiący wyzwanie dla ukraińskiej państwowości. Wielowymiarowe zagrożenie bezpieczeństwu państwa ze strony Federacji Rosyjskiej pozostaje aktualne.

Powyższe wydarzenia znacząco wpłynęły na sposób postrzegania i zaadaptowania w społeczeństwie ukraińskim swobód politycznych i obywatelskich. W listopadzie 2013 r. na Majdanie w Kijowie rozpoczęły się masowe akcje sprzeciwu nazywane Rewolucją Godności⁴ bądź Euromajdanem. Fenomen walki społeczeństwa ukraińskiego o europejski model rozwoju i integrację europejską stał się tematem wielu artykułów prasowych, analiz politycznych oraz rozpraw naukowych. Jednak zgłębienie procesów zachodzących w społeczeństwie ukraińskim wymaga jeszcze czasu. Autorstwo określenia Rewolucja Godności przypisuje się dziennikarzom oraz protestującej młodzieży.

W literaturze przedmiotu powstało wiele prac naukowych analizujących z teoretycznego punktu widzenia specyfikę i cechy rewolucji⁵. Rewolucje angielska, francuska,

³ Ф. Семенченко, *Політична діяльність: аксіологічний вимір*, Київ 2011, s. 124.

⁴ „Obalenie władzy prezydenta Wiktora Janukowycza było więc efektem szczególnej konfiguracji zmiennych. Złożyły się na nie poważne błędy strony rządowej, przede wszystkim w zakresie stosowania środków przymusu. Zostały one wykorzystane przez masowy, wieloklasowy, ogólnokrajowy ruch rewolucyjny, którego działania odznaczały się wyjątkowym stopniem samoorganizacji, determinacji i innowacyjności taktycznej. Szczególnie ten ostatni element umożliwił niwelację wysiłków zdławienia ruchu w konwencji poradzieckiej »technologii rewolucyjnej«, prowadząc do poważnego naruszenia geopolitycznego status quo w regionie”; J. Chodak, *Strategia i taktyka rewolucyjnego EuroMajdanu*, [w:] *Czas EuroMajdanu*, red. R. Potocki, M. Domagała, D. Miłoszewska, Warszawa 2014, s. 295.

⁵ Zob. m.in. J. Baszkiewicz, *Wolność, równość, własność: rewolucje burżuazyjne*, Warszawa 1981; Idem, *Państwo, rewolucja, kultura polityczna*, Poznań 2009.

rosyjska bądź współczesne rewolucje „kolorowe” w państwach dawnego bloku wschodniego⁶ oraz byłych republikach radzieckich (gruzińska Rewolucja Róż i ukraińska Rewolucja Pomarańczowa)⁷ posiadają swoje osobliwości, uwarunkowania, przyczyny, przebieg i konsekwencje. Celem niniejszego artykułu nie będzie analiza ukraińskich wydarzeń pod kątem ich rewolucyjności⁸, lecz wstępne sformułowanie podejścia metodologicznego.

Kwestie przyczyn, istoty i typologii rewolucji zajmują ważne miejsce w rozprawach teoretycznych politologów i socjologów w XX oraz w pierwszych dekadach XXI w. Początek dyskursu jest związany głównie z potwierdzeniem bądź zaprzeczeniem bogatego dziedzictwa marksizmu w sprawach dotyczących początku, przebiegu i skutków rewolucji politycznych i społecznych w ramach marksistowskiej teorii zmiany formacji społeczno-ekonomicznych i walki klasowej. Wraz z pracami marksistów, w tym radzieckich pseudonaukowców i propagandystów poświęconych permanentnej rewolucji, na Zachodzie w latach dwudziestych i trzydziestych XX w., zwłaszcza w Stanach Zjednoczonych, pojawiło się wiele prac socjologicznych, w których rewolucja była traktowana z punktu widzenia behawioryzmu, strukturalizmu, historii naturalnej i innych teorii niemarksistowskich. Do najbardziej znanych teoretyków rewolucji należą: Pitirim Sorokin, Lyford Edwards, John Davis, Samuel Huntington, Charles Tilly, Theda Skocpol. Bardzo głębokim i nadającym się do analizy różnych rodzajów rewolucji jest podejście fenomenologiczne Jürgena Habermasa i Hannah Arendt⁹.

Przywiązanie społeczeństwa ukraińskiego do wartości demokratycznych można zobaczyć na podstawie badań opinii publicznej, wskazujących na poziom poparcia dla rządów demokratycznych i autorytarnych. W tym wypadku występują również interesujące zjawiska. Po Rewolucji Pomarańczowej poziom poparcia dla systemu demokratycznego był najwyższy w 2006 r. Demokracja była najbardziej pożądaną formą ustroju politycznego dla 53% obywateli Ukrainy. Tymczasem reżim autorytarny wybrało 21% respondentów, natomiast dla 11% obywateli forma ustroju politycznego nie miała istotnego znaczenia. Interesujące jest to, że po wyborach prezydenckich w 2010 r. z jednej strony wzrosło zaufanie wobec Wiktora Janukowycza, zwolennika rozwiązań autory-

⁶ Zob. m.in. P. Kenney, *Rewolucyjny karnawał. Europa Środkowa 1989*, Wrocław 2005.

⁷ Zob. m.in. G. Sharp, *Od dyktatury do demokracji. Drogi do wolności*, Warszawa 2013; V. Aviouckii, *Aksamitne rewolucje*, Warszawa 2007.

⁸ Badacze różnie definiują wydarzenia na Ukrainie z przełomu lat 2013/2014. Profesor Ołeksij Harań Majdan uznał za pokojową akcją protestacyjną, która przerodziła się w powstanie. Nie nadał temu wydarzeniu rangi rewolucji społecznej z powodu braku istotnych zmian w systemie społecznym. Natomiast inny ukraiński badacz Ałła Kyrydon zauważył, że aktywne działania obywateli doprowadziły nie tylko do wymiany władzy, ale również sprzyjały zmianie świadomości społecznej. Masowy ruch obywatelski doprowadził do zmian rewolucyjnych, reinstytucjonalizacji społeczeństwa, dlatego wydarzenia te zostały nazwane Rewolucją Godności; A. Киридон, *Євромайдан/Революція гідності: причини, характер, основні етапи*, „Історична пам'ять” 2015, № 33, s. 19–20.

⁹ Zob. m.in. H. Arendt, *O rewolucji*, Warszawa 2003; J. Chodak, *Teorie rewolucji w naukach społecznych*, Lublin 2012.

tarnych, a z drugiej strony zwiększył się poziom poparcia dla ustroju demokratycznego. W okresie sprawowania władzy wykonawczej przez parlamentarne koalicje większościowe (2006–2009) popularność demokracji nieco spadła, wzrosła natomiast liczba popierających autorytaryzm i osób niezdecydowanych. Przyczyn można upatrywać w polityce koalicyjnej ukraińskich partii politycznych, w tym obozu „pomarańczowego”, nastawionych na „grę o sumie zerowej”, a także w permanentnej rywalizacji prezydenta i rządu, destabilizującej system polityczny. Po przejęciu władzy przez nowego prezydenta Wiktora Janukowycza, który zdecydowanie wzmocnił pozycję ustrojową głowy państwa, poparcie dla demokracji zaczęło wzrastać. Istotne zmiany zaszły w gronie zwolenników autorytaryzmu, ponieważ w okresie od grudnia 2009 do października 2010 r. ich liczba zmniejszyła się z 30 do 19%, a zwolenników demokracji wzrosła z 36,6 do 46,9%. Autorytarne formy sprawowania władzy przez prezydenta i rząd Partii Regionów sprzyjały wzrostowi zwolenników demokracji. W marcu 2013 r. w społeczeństwie ukraińskim odnotowano rekordowo dużą liczbę zwolenników demokracji na przestrzeni ostatnich 7 lat, która wynosiła 54,6% badanych. W maju ten wskaźnik spadł do 47,9%, natomiast już w grudniu ponownie wzrósł do 50,8% respondentów. W tym czasie poparcie dla autorytaryzmu plasowało się na poziomie 19–20%. W latach 2010–2013 wahania w gronie zwolenników ustroju demokratycznego i autorytarne nie były znaczące. Odsetek osób nieprzywiązujących wagi do ustroju politycznego spadł z 15,7 do 11,9%, a niezdecydowanych z 18,3 do 16,7%. Należy podkreślić, że wydarzenia z listopada i grudnia 2013 r. wpłynęły na kilkuprocentowe zwiększenie liczby zwolenników demokracji i osób niezdecydowanych oraz zmniejszenie grona obojętnych i zwolenników autorytaryzmu. Niemniej jednak dynamika zmian w latach 2010–2013 miała charakter sinusoidalny¹⁰.

Z jednej strony, Euromajdan powstał w obronie wartości demokratycznych, któremu towarzyszył stopniowy wzrost zwolenników demokracji w społeczeństwie ukraińskim w ciągu ostatnich kilku lat. Co więcej, liczba zwolenników rządu demokratycznego zaczęła przeważać nad liczbą zwolenników pozostałych opcji. Z drugiej strony, sam Euromajdan, przynajmniej w pierwszej fazie (listopad/grudzień 2013 r.), nie doprowadził do istotnego zwiększenia stronników demokracji bądź autorytaryzmu. Natomiast towarzyszący protestom głęboki kryzys społeczno-polityczny sprzyjał zwiększeniu odsetka osób niezdecydowanych.

Analizując fenomen Rewolucji Godności, uwzględniamy zarówno empirię, jak i bierzemy pod uwagę opracowania teoretyczne, zwłaszcza z zakresu historii myśli politycznej. Zaproponowane podejście pozwala na lepsze zrozumienie wydarzeń na Ukrainie z przełomu lat 2013/2014.

¹⁰ „Nastroje protestacyjne na Ukrainie” – Sondaż Ogólnonarodowy Fundacji „Demokratyczne Inicjatywy im. Ilka Kuczerywa” i socjologicznej służby Centrum im. Razumkova, przeprowadzony w dniach od 17 do 22 maja 2013 r. Próba reprezentatywna – 2010 respondentów w wieku od 18 lat we wszystkich regionach Ukrainy. Błąd statystyczny – 2,3%; zob. strona internetowa Fundacji „Demokratyczne Inicjatywy”, <http://dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/protestni-nastroi-v-uukraini.htm>, inf. z 10.10.2014.

Czynnikiem, który doprowadził do rewolucji, była trudna sytuacja społeczno-ekonomiczna i polityczna, wywołująca w społeczeństwie nastroje protestacyjne. Ukraiński system polityczny na długie lata utkwiał w „szarej strefie demokracji”, oscylując pomiędzy demokracją nieskonsolidowaną a „miękkim autorytaryzmem”¹¹. Proces przyswajania demokratycznych reguł gry po Rewolucji Pomarańczowej przebiegał ze zmiennym skutkiem. Obóz „pomarańczowy” prezydenta Wiktora Juszczuki i premier Julii Tymoszenko nie sprostał oczekiwaniom społecznym w zakresie kształtowania stabilnych i demokratycznych rządów. Jednak wówczas odnotowano największy poziom demokracji na Ukrainie. W 2006 r. wskaźnik ten plasował się na poziomie 5,5 pkt według 10-punktowej skali, gdzie 1 oznacza reżim dyktatorski, a 10 – rząd demokratyczny¹². Wtedy Fundacja Freedom House po raz pierwszy uznała Ukrainę za państwo wolne¹³. Przypomnijmy, że w tym roku odbyły się demokratyczne wybory do Rady Najwyższej, w wyniku których doszło do kohabitacji prezydenta i rządu z różnych obozów politycznych (2006–2007). Stopniowy spadek poziomu demokracji rozpoczął się jeszcze w okresie rządów koalicji większościowej obozu „pomarańczowego” (2008–2009), natomiast znacząco obniżył się w latach sprawowania władzy przez prezydenta Wiktora Janukowycza, osiągając w 2013 r. poziom 4,7 pkt. Był to wynik gorszy od tego sprzed Rewolucji Pomarańczowej (4,85 pkt)¹⁴. Podobnie jak w 2004 r. społeczeństwo było niezadowolone z powodu nasilających się tendencji autorytarnych.

Drugą przyczyną wydarzeń rewolucyjnych na Ukrainie był niski poziom zaufania obywateli do instytucji państwowych¹⁵. Powodów niezadowolenia z rządzących było wiele, a brak zaufania do instytucji państwowych w niepodległej Ukrainie stał się normą. Wyjątkiem był okres po Rewolucji Pomarańczowej, kiedy socjologowie odnotowali rekordowo wysoki poziom zaufania wobec naczelnych instytucji państwowych, tłumacząc to wielkim oczekiwaniem społeczeństwa związanym z demokratyzacją państwa. Jednak we wrześniu 2005 r. nieufność wobec prezydenta Wiktora Juszczuki, rządu i Rady Najwyższej znów zaczęła przeważać nad poziomem zaufania, a powyższa tendencja z roku na rok nabierała rozpędu. W ten sposób społeczeństwo odrzuciło konfrontacyjny styl uprawiania polityki liderów obozu „pomarańczowego”, którzy zamiast naprawy państwa skupili się na realizacji interesów partyjnych. Po przyjsciu do władzy Janukowycz otrzymał kredyt zaufania: w czerwcu 2010 r. ufało mu 53,5% obywateli, nie ufało – 31%. Jednak po 2 latach prezydentury sytuacja zmieniła się diametralnie i pod koniec 2011 r. nie ufało mu 65% Ukraińców, a ufało – 23%. W maju 2013 r. poziom nieufności do naczelnych instytucji państwowych i politycznych sięgnął najniższego

¹¹ W. Baluk, *Ukraina między autorytaryzmem a demokracją*, [w:] *Państwo–społeczeństwo–religia we współczesnej Europie*, red. M. Mróz, T. Dębowski, Toruń 2009, s. 391–399.

¹² М. Золкіна, *Євромайдан: передумови масового протесту*, „Громадська думка” 2014, № 1 (21), с. 4, http://www.dif.org.ua/modules/pages/files/1392649538_2889.pdf, inf. z 20.02.2015.

¹³ W. Baluk, *Ukraina między...*, *op. cit.*, s. 395.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Ю. Мацієвський, В. Ковалко, *Протестний потенціал та політична мобілізація в Україні: чинники взаємодії*, Острога 2015, с. 10.

poziomu w historii monitorowania Fundacji „Demokratyczne Inicjatywy” (w tym do Rady Najwyższej – 76,8%, prezydenta – 68,9%, rządu – 71%, Sądu Konstytucyjnego – 59%, sądów – 72%, prokuratury – 63,5%, partii politycznych – 69%, milicji – 70%, Służby Bezpieczeństwa Ukrainy – 48,5%). Z kolei wysokim poziomem zaufania społeczeństwo obdarzyło Kościół – 70%, ukraińskie środki masowego przekazu – 58,3% i Siły Zbrojne Ukrainy – 48,6%, natomiast organizacje pozarządowe i organy władzy samorządowej miały porównywalny poziom zaufania i nieufności¹⁶. Wy tłumaczeniem tego może być nie tylko niepowodzenie przeprowadzenia reform demokratycznych, ale także zawłaszczenie państwa przez grupy oligarchiczno-klanowe. Prym w utrwalaniu systemu oligarchicznego wiodła rządząca Partia Regionów i osobiście prezydent, tworząc klan „rodziny Janukowyców”¹⁷. W ciągu prawie 4 lat prezydentury jego najstarszy syn Aleksander stał się jednym z najbogatszych Ukraińców. W krótkim czasie najbliższe otoczenie głowy państwa również znacząco powiększyło swoje majątki, wzrósł także poziom korupcji. Ciężar utrzymania państwa spadł na barki małych i średnich przedsiębiorstw nękanych przez organy podatkowe i nadzoru działalności gospodarczej. Z kolei duże przedsiębiorstwa musiały się dzielić zyskiem z przedstawicielami władz. Dlatego tak wielu przedsiębiorców uczestniczyło w protestach na Majdanie, a właściciele małych i średnich firm aktywnie wspierali protestujących.

Jednak głównym powodem, który skłonił ludzi do wyjścia na place wielu ukraińskich miast, była rezygnacja Wiktora Janukowycza z podpisania umowy stowarzyszeniowej z UE. Na końcowym etapie głowa państwa zmieniła zdanie, rezygnując z podpisania umowy wynegocjowanej przez rząd prezydenckiej Partii Regionów. Po pierwsze, prezydent Rosji znalazł przekonujące argumenty w postaci nacisków politycznych i ekonomicznych, a uzyskanie rosyjskich kredytów nie było uwarunkowane postępami reform demokratycznych. Po drugie, na decyzji Wiktora Janukowycza zaważyło również to, że pomoc UE miała warunkować przestrzeganie zasad demokratycznych, w tym wolności słowa, wolnych i demokratycznych wyborów, niezawisłych sądów, a także zaprzestanie prześladowań politycznych i ograniczenie korupcji. Prezentując autorytarny styl uprawiania polityki oraz ulegając naciskom Rosji, prezydent Ukrainy odrzucił europejski wybór na rzecz koncepcji euroazjatyckiej. W tym momencie głowa państwa nie myślała kategoriami interesu narodowego, lecz uległa pokusie wzmocnienia swojej władzy osobistej na wzór rosyjski. Niespodziewana i gwałtowna zmiana orientacji geopolitycznej, postrzeganej przez społeczeństwo w kategoriach wyboru cywilizacyjnego, doprowadziła do głębokiego konfliktu politycznego, który w późniejszym okresie stanie się zarzewiem konfliktu rosyjsko-ukraińskiego. Wydarzenia na Ukrainie z przełomu lat 2013/2014 ujawniły rzeczywiste zamiary Federacji Rosyjskiej, dążącej za wszelką cenę do zachowania kontroli nad państwami tzw. bliskiej zagranicy. Naciski ze strony Władimira Putina w kwestii podpisania umowy stowarzyszeniowej Ukrainy z UE ujawniło kolejną płasz-

¹⁶ Н. Паніна, *Українське суспільство 1994–2005 – соціологічний моніторинг*, Київ 2005, с. 48–58; Ю. Мацієвський, В. Ковалко, *op. cit.*, с. 10; М. Золкіна, *op. cit.*, с. 4.

¹⁷ Zob. *Історія однієї Сім'ї...*, „Кореспондент” 8.02.2013, № 5.

czynną rywalizacji Rosji i Zachodu o państwa Partnerstwa Wschodniego. Większość Ukraińców nie godziła się na pozostanie ich państwa w rosyjskiej strefie wpływów oraz dominację rosyjskich wzorców kultury politycznej.

Protesty rozpoczęły się 21 listopada 2013 r. na Placu Niepodległości (Majdanie) z udziałem 1500 osób, głównie dziennikarzy, działaczy społecznych i przedstawicieli partii opozycyjnych. Później do protestujących dołączyli studenci oraz młodzież z całego kraju. Po raz pierwszy w sieci społecznościowej pojawiło się określenie „Euromajdan”, podkreślające walkę społeczeństwa o europejski wybór cywilizacyjny. Brutalne rozpędzenie protestujących przez specjalne oddziały milicji w nocy 30 listopada doprowadziło do masowych i długotrwałych akcji obywatelskiego nieposłuszeństwa, zakończonych obaleniem prezydenta i rządu. W różnym okresie na Majdanie gromadziło się od kilkunastu do kilkuset tysięcy osób. Przeważnie odgórne próby zorganizowania anty-Majdanu nie powiodły się, ponieważ wiece zwolenników władzy gromadziły co najwyżej kilkanaście tysięcy osób i miały krótkotrwały charakter¹⁸.

Przyczyny powstania Majdanu, które zmusiły obywateli do wyjścia na ulice miast, zostały zbadane w grudniu 2013 r. przez Fundację „Demokratyczne Inicjatywy im. Ilka Kuczeriwa” oraz Kijowski Międzynarodowy Instytut Socjologii. Na liście najważniejszych powodów podano: brutalne rozpędzenie demonstrantów na Placu Niepodległości i represje (70% respondentów), rezygnacja Wiktora Janukowycza z podpisania umowy stowarzyszeniowej z UE oraz pragnienie zmian na Ukrainie (50%). Badani wskazali także na konieczność wymiany władzy (39%), a wezwanie opozycji było chęcią do udziału w protestach jedynie dla 5% uczestników¹⁹.

W miarę narastania fali niezadowolenia zwiększała się także lista żądań demonstrujących. Spośród głównych wymagań stawianych przez protestujących Majdan należy wymienić: uwolnienie aresztowanych demonstrantów i zaprzestanie represji (82%), dymisję rządu (80%), ustąpienie prezydenta i przedterminowe wybory głowy państwa (75%), podpisanie umowy stowarzyszeniowej z UE (71%), rozwiązanie Rady Najwyższej i rozpisanie przedterminowych wyborów parlamentarnych (56%). Ponadto znaczna część protestujących na Majdanie opowiedziała się za odpowiedzialnością karną dla skorumpowanych urzędników (50%), uwolnieniem Julii Tymoszenko (38%) oraz

¹⁸ Rewolucja Godności (Euromajdan) trwała od 21 listopada 2013 r. do 22 lutego 2014 r., ale niektórzy badacze wydłużają ten okres do podpisania przez nowego prezydenta umowy stowarzyszeniowej Ukrainy z UE. Okres protestów społecznych można podzielić na kilka etapów: 1) 21 XI – 29 XI 2013 – pokojowe protesty w sprawie podpisania umowy stowarzyszeniowej; 2) 30 XI – 11 XII 2013 – organizacja masowego ruchu przeciwko przemocy i nadużyciom władz, żądania zaprzestania represji i ustąpienia prezydenta i rządu; 3) 11 XII 2013 – 16 I 2014 – aktywizacja działań protestujących, zaostrenie polityki władz i uchwalenie ustaw antidemokratycznych; 4) 16 I – 22 II 2014 – walki zbrojne władzy z protestującymi; zob. A. Киридон, *op. cit.*, s. 17–29.

¹⁹ Sondaż ogólnonarodowy Fundacji „Demokratyczne Inicjatywy im. Ilka Kuczeriwa” i socjologicznej służby Centrum im. Razumkowa, przeprowadzony w dniach od 20 do 24 grudnia 2013 r. Próba reprezentatywna – 2010 respondentów w wieku od 18 lat we wszystkich regionach Ukrainy. Błąd statystyczny – 2,3%; zob. strona internetowa fundacji „Demokratyczne Inicjatywy”, <http://dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/protestni-nastroi-v-uukraini.htm>, inf. z 20.02.2015.

zmianą konstytucji, tzn. powrotem do reformy konstytucyjnej z 2004 r. ograniczającej uprawnienia prezydenta (38%)²⁰.

Rozkład geograficzny uczestników Majdanu wskazuje, że 50% protestujących było mieszkańcami Kijowa, a kolejnych 50% pochodziło z innych regionów państwa. Stosunkowo najczęściej demonstrantów przyjeżdżało z obwodów zachodniej i środkowej Ukrainy. Na oddolny charakter protestów wskazuje fakt, że 92% demonstrantów z własnej woli stawilo się na Majdanie. Przyjazd 6% badanych zorganizowały organizacje pozarządowe lub ruchy społeczne, a 2% respondentów skorzystało z usług partii politycznych. Zdecydowana większość uczestników Majdanu (92%) nie miała legitymacji partyjnej oraz nie należała do żadnej organizacji bądź ruchu społecznego. Członkami partii było 4% badanych, 3,5% działało w organizacjach pozarządowych, a 1% w ruchach społecznych. Średni wiek demonstranta wynosił 36 lat (38% w wieku od 15 do 29 lat, 49% – od 30 do 54 lat, 13% – powyżej 55. roku życia). Według poziomu wykształcenia wyraźnie dominowały osoby z wykształceniem wyższym (64%), z wykształceniem średnim i zawodowym stanowiły 22%, niepełnym wyższym – 13% i niepełnym średnim – 1% respondentów. W gronie demonstrantów 40% badanych należało do inteligencji, 12% do grupy studentów, 9% do przedsiębiorców, 9% do emerytów, 8% do kadry zarządzającej i 7% do pracowników fizycznych²¹.

Wydarzenia na Majdanie miały charakter społeczno-kulturowy, w trakcie których obywatele Ukrainy w formie pokojowego protestu wyrazili swoją postawę obywatelską. Możemy przypuszczać, że rewolucję społecznego niezadowolenia wywołały działania ówczesnych władz brutalnie rozprawiających się z protestującymi oraz chęć uniknięcia odpowiedzialności politycznej i karnej. Arogancja i buta władzy zmusiły ludzi do wyjścia na ulice w całym kraju, dając początek kolejnym masowym protestom. Brutalne traktowanie demonstrantów oraz zatrzymania, pobicia, porwania i pierwsze pojedyncze ofiary zaogniły sytuację. Kulminacją stały się wydarzenia 19 lutego, kiedy obydwie strony konfliktu radykalizowały swoje działania. W tym dniu od kul specjalnych oddziałów struktur siłowych zginęło kilkadziesiąt demonstrantów. Ofiary poniesione w obronie wolności i demokracji nazwano „Niebiańską Sotnią”. Po raz pierwszy w historii niepodległej Ukrainy w konflikcie pomiędzy władzą a społeczeństwem w masowych akcjach protestu przelano krew.

Rewolucję skazane są na zwycięstwo lub porażkę. Rewolucję Godności trudno uznać za zakończoną, ponieważ nie osiągnięto wszystkich postulatów zgłaszanych przez demonstrantów. Jednak udało się doprowadzić do wymiany władzy w trakcie przedterminowych wyborów prezydenckich (25.05.2014) i parlamentarnych (26.10.2014). Alternacja władzy stanowi jedynie początek niezbędnych głębokich reform systemu politycznego, ekonomicznego i społecznego. Przeprowadzenie demokratycznych wyborów należy uznać za sukces kształtującego się społeczeństwa obywatelskiego, które po raz kolejny wymogło na rządzących przestrzeganie podstawowych zasad demokra-

²⁰ *Ibidem.*

²¹ *Ibidem.*

cji. Procesy zachodzące na Ukrainie mają swoją specyfikę i dynamikę, a na rezultaty przyjdzie nam jeszcze poczekać.

Nieskrępowana możliwość wymiany władzy w trakcie wolnych wyborów ma fundamentalne znaczenie dla sprawnego funkcjonowania stabilnej demokracji, ponieważ daje społeczeństwu sposobność rozliczenia rządzących. Dlatego w dalszej części artykułu pochylimy się nad wynikami wyborów prezydenckich i parlamentarnych, odbywających się w warunkach *de facto* rosyjskiej agresji na Krymie i Donbasie, utrudniającej ukonstytuowanie się zmian. Ponadto elekcjom towarzyszyły napięcia społeczne i polityczne pomiędzy zwolennikami nowego i starego porządku.

Wybory prezydenckie wygrał znany polityk i biznesmen Petro Poroszenko, uzyskując już w I turze 54,7% głosów. Na kolejnych pozycjach uplasowali się Julia Tymoszenko (12,8%), Oleh Laszko (8,3%) oraz Anatolij Hrycenko (5,4%). Interesujące jest to, że poza nielicznymi wyjątkami Poroszenko zwyciężył we wszystkich okręgach wyborczych, w których przeprowadzono głosowanie²². Wskazuje to na ogromne oczekiwania społeczne względem nowo wyłonionych władz związanych z Majdanem, podobnie jak miało to miejsce po Rewolucji Pomarańczowej.

Październikowe wybory do Rady Najwyższej w 2014 r. różniły się od poprzedniej elekcji czasem trwania kampanii wyborczej, specyfiką jej prowadzenia w warunkach konfliktu o niskiej intensywności, a także wyłączeniem terenów okupowanych. Poprzedni parlament nie zdecydował się na zmianę prawa wyborczego, dlatego elekcję przeprowadzono na podstawie systemu mieszanego (proporcjonalno-większościowy). Za zmianą ustawy o wyborach parlamentarnych optował nowy prezydent, ale nie zdołał bądź nie zechciał nakłonić do tego Rady Najwyższej. Jego ugrupowanie znacząco zyskało z rozwiązań starego systemu. Istotną różnicą w elekcjach z lat 2012 i 2014 był znaczący spadek oddziaływania tzw. czynnika administracyjnego. W elekcji 2012 r. prezydent i rządząca Partia Regionów szeroko wykorzystywali administrację rządową, prokuraturę, milicję i inne służby do ingerencji w proces wyborczy celem osiągnięcia maksymalnie korzystnego wyniku. Natomiast w ostatniej elekcji parlamentarnej czynnik ten nie odegrał decydującego znaczenia.

W systemie proporcjonalnym w ogólnopaństwowym wielomandatowym okręgu wyborczym wystartowało 29 partii politycznych. Najwięcej głosów uzyskała partia Front Ludowy (22,14%) z premierem Arsenijem Jaceniukiem na czele. Drugą lokatę zajęła prezydencka koalicja wyborcza Blok Petra Poroszenki (21,8%). Interesującym zjawiskiem było pojawienie się na ukraińskiej scenie politycznej nowego ugrupowania Zjednoczona „Samopomoc” (10,97%), któremu przewodził mer Lwowa Andrija Sadowyj. Próg zaporowy (5%) przekroczyły także koalicja wyborcza Blok Opozycyjny (9,4%), Radykalna Partia Ołeha Laszka (7,44%) oraz ugrupowanie Julii Tymoszenko „Bałkiwszczyna” (5,68%). Wielu obserwatorów ukraińskiego życia politycznego zasko-

²² Dane Centralnej Komisji Wyborczej Ukrainy, Протокол Центральної виборчої комісії про результати виборів Президента України, http://cvk.gov.ua/info/protokol_cvk_25052014.pdf, inf. z 20.01.2015.

czył fakt, iż po raz pierwszy w parlamencie zabraknie Komunistycznej Partii Ukrainy (3,88%) oraz radykalnej partii prawicowej „Swoboda” (4,71%)²³. Głosowanie zobrazowało wyraźne poparcie dla ugrupowań związanych z Rewolucją Godności, a stronnicy poprzedniego układu skupieni wokół koalicji wyborczej Blok Opozycyjny znaleźli się w głębokiej defensywie. W systemie większościowym najwięcej mandatów (96) zdobyli kandydaci niezależni, natomiast Blok Petra Poroszenki – 69, a Front Ludowy – 18 miejsc. Pozostałe ugrupowania w jednomandatowych okręgach wyborczych uzyskały zaledwie po kilka mandatów, najwięcej prawicowa „Swoboda” – 6 miejsc²⁴. Podsumowując wyniki elekcji, możemy zauważyć, że najwięcej deputowanych do Rady Najwyższej wprowadziła prezydencka koalicja Blok Petra Poroszenki – 132, Front Ludowy – 82, „Samopomoc” – 33, Blok Opozycyjny – 29, Partia Radykalna – 22 i „Bałkiwszczyna” – 19 parlamentarzystów.

Reasumując, możemy powiedzieć, że Rewolucja Godności doprowadziła do ustąpienia skorumpowanych polityków poprzedniego układu, dając społeczeństwu możliwość dokonania alternacji władzy w ramach demokratycznych wyborów prezydenckich i parlamentarnych. Można mówić o swoistym resecie władzy: nowy prezydent, nowy parlament i nowy rząd. Ugrupowania Majdanu otrzymały duży kredyt zaufania społecznego do przeprowadzenia niezbędnych reform państwa. W państwie ukraińskim zachodzą złożone procesy społeczno-polityczne, stawiające trudne wyzwania cywilizacyjne, geopolityczne oraz zmiany systemowe. Dobiega końca proces konsolidacji ukraińskiego narodu politycznego, stawiającego na pierwszym miejscu niepodległość państwa ukraińskiego oraz tożsamość narodową, która stała się punktem odniesienia dla wielu obywateli, jako czynnik spajający naród. W świadomości Ukraińców zaszły wartościowe zmiany dotyczące relacji „swój-obcy”, „bratnich narodów” oraz „braci prawosławnych”. Wzrósł poziom zaufania obywateli do organizacji społecznych oraz Kościoła odgrywającego ważną rolę w społecznych procesach kształtowania nowoczesnego narodu ukraińskiego. Przy wyborze perspektyw rozwoju społeczeństwa i państwa dominują wartości europejskie. Bardzo duża aktywność społeczeństwa w trakcie Rewolucji Godności sprzyjała kształtowaniu się społeczeństwa obywatelskiego, co znajduje odzwierciedlenie w postaci wolontariatu i ruchów reformatorskich odgrywających kluczową rolę w obronie i odbudowie państwa. Cieszy również fakt, że na scenie politycznej pojawiło się dużo nowych działaczy reprezentujących społeczeństwo obywatelskie. Odbudowując system obrony państwa na Ukrainie, powstaje nowa armia ciesząca się poparciem i pomocą społeczeństwa. Przeciwwstawiając się rosyjskiej agresji i walcząc o zachowanie integralności terytorialnej, Ukraina otrzymała wyraźne wsparcie na arenie międzynarodowej.

²³ Dane Centralnej Komisji Wyborczej Ukrainy, Протокол Центральної виборчої комісії про результати виборів народних депутатів України у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі, http://www.cvk.gov.ua/info/protokol_bmvo_ndu_26102014.pdf, inf. z 20.02.2015.

²⁴ Dane Centralnej Komisji Wyborczej Ukrainy, <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2014/wp039?PT001F01=910>, inf. z 20.02.2015.

Pozytywnym zmianom towarzyszyło wiele niekorzystnych zjawisk: utrata jurysdykcji nad Krymem i częścią Donbasu, perspektywa przeciągającej się *de facto* wojny z silniejszym przeciwnikiem w warunkach reformowania ukraińskiej armii i kompleksu wojskowo-przemysłowego. Ukraina przegrywa z Rosją wojnę informacyjną oraz jest od niej zależna gospodarczo w zakresie dostaw surowców energetycznych, w sektorze mediów i bankowości. Ukraina przechodzi poważny kryzys ekonomiczny spowodowany brakiem strukturalnych reform gospodarczych. Trudna sytuacja ekonomiczna oraz wojna z Rosją doprowadziły do zubożenia części społeczeństwa i dewaluacji ukraińskiej waluty. Państwo ukraińskie w dalszym ciągu nie może poradzić sobie z korupcją niszczącą podwaliny systemu politycznego i ekonomicznego. Zwycięstwo Rewolucji Godności dało Ukrainie szansę na przeprowadzenie niezbędnych reform politycznych, ekonomicznych i społecznych, ale tej szansy w pełni nie wykorzystano.

Streszczenie: W artykule wstępnej analizie poddano stan demokracji na Ukrainie, relacje pomiędzy władzą a społeczeństwem, zaprezentowano poziom zaufania obywateli do prezydenta, Rady Najwyższej, rządu, sił zbrojnych, milicji, służby bezpieczeństwa, prokuratury, sądów, władz lokalnych, organizacji pozarządowych, związków zawodowych, Kościoła i środków masowego przekazu. Przytoczone dane wskazują na niski poziom zaufania do instytucji państwowych, organów ścigania, sądownictwa oraz pokazują znacznie wyższy poziom zaufania obywateli do instytucji niepaństwowych.

Niewystarczający poziom demokracji doprowadził na Ukrainie do wzrostu nastrojów antyrządowych i protestów społecznych. Niezadowolone społeczeństwo było skierowane przeciwko rosnącemu wpływowi oligarchów, korupcji na wszystkich poziomach relacji społecznych, presji w stosunku do małych i średnich przedsiębiorstw, niezdecydowaniu władz w zakresie wyboru strategicznego kierunku rozwoju państwa (Unia Europejska, Unia Celna).

Publikacja przedstawia przyczyny, które skłoniły obywateli do udziału w protestach na Majdanie. Do najważniejszych należą: brutalne rozpędzenie demonstrantów na Placu Niepodległości, represje, rezygnacja Wiktora Janukowycza z podpisania umowy stowarzyszeniowej z UE, oczekiwania zmiany poziomu życia na Ukrainie. Ważnym czynnikiem okazało się dążenie społeczeństwa na Ukrainie do wymiany władzy.

Główne wymagania stawiane przez demonstrantów na Majdanie to dymisja Janukowycza i przedterminowe wybory prezydenckie, podpisanie umowy stowarzyszeniowej z UE, rozwiązanie Rady Najwyższej i rozpisanie przedterminowych wyborów parlamentarnych, a także dymisja rządu. Ponadto wielu uczestników Majdanu opowiedziało się za odpowiedzialnością karną skorumpowanych urzędników, uwolnieniem Julii Tymoszenko i zmianą konstytucji, tzn. za powrotem do reformy konstytucyjnej z 2004 r. ograniczającej uprawnienia prezydenta.

W artykule przedstawiono wyniki przedterminowych wyborów prezydenckich i parlamentarnych, których przeprowadzenie na podstawie starego prawa wyborczego istotnie nie zmieniło systemu politycznego, co nie odpowiada interesowi społecznemu. Pomimo zachodzących zmian duża część mieszkań-

ców Ukrainy nie dokonała przewartościowań i ponownie zagłosowała w wyborach na regionalne klany oligarchiczne i rosyjskich lobbystów.

Słowa kluczowe: wolność polityczna, władza polityczna, wartości polityczne społeczeństwa obywatelskiego, społeczeństwa informacyjnego, demokratycznego systemu politycznego

Ukraine in Search of Freedom: from Revolution of Dignity to Parliamentary Elections 2014

Summary: The peculiarities of the state of democracy in present-day Ukraine were analyzed. The article also deals with the issues that are fundamental criteria when evaluating the level and form of democracy in civilized countries and, namely, public confidence in the President of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Government of Ukraine, Armed Forces, Police, Security Service of Ukraine, Prosecutor General's Office, courts, local authorities, non-governmental organizations, trade unions, church, and mass media. The examples and data that are indicative of low level of confidence in government institutions, security agencies, court system, and much higher level of confidence in non-governmental institutions are provided.

Key words: political freedoms, political power, political values, civil society, information society, democratic political system

Bibliografia

Źródła

Dokumenty i materiały

Протокол Центральної виборчої комісії про результати виборів Президента України, http://cvk.gov.ua/info/protokol_cvk_25052014.pdf

Протокол Центральної виборчої комісії про результати виборів народних депутатів України у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі, http://www.cvk.gov.ua/info/protokol_bmvo_ndu_26102014.pdf

Sondaż Ogólnonarodowy Fundacji „Demokratyczne Inicjatywy” i Centrum im. Razumkowa, przeprowadzony w dniach od 17 do 22 maja 2013 r., <http://dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/protestni-nastroi-v-uukraini.htm>

Sondaż Ogólnonarodowy Fundacji „Demokratyczne Inicjatywy” i Centrum im. Razumkowa, przeprowadzony w dniach od 20 do 24 grudnia 2013 r., <http://dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/protestni-nastroi-v-uukraini.htm>

Monografie i artykuły

Денисенко В., Климочук В., Привалов Ю., *Дискурс свободи: утопія та реальність вибору*, Львів 2008.

Золкіна М., *Євромайдан: передумови масового протесту*, „Громадська думка” 2014, № 1 (21), с. 4. *Історія однієї Сім’ї...*, „Кореспондент” 8.02.2013, № 5.

- Киридон А., *Євромайдан/Революція гідності: причини, характер, основні етапи*, „Історична пам'ять” 2015, № 33.
- Мацієвський Ю., Ковалко В., *Протестний потенціал та політична мобілізація в Україні: чинники взаємодії*, Острога 2015, с. 10.
- Паніна Н., *Українське суспільство 1994–2005 – соціологічний моніторинг*, Київ 2005.
- Семенченко Ф., *Політична діяльність: аксіологічний вимір*, Київ 2011.
- Arendt H., *O rewolucji*, Warszawa 2003.
- Avioutskaa V., *Aksamitne rewolucje*, Warszawa 2007.
- Baluk W., *Kształtowanie systemu partyjnego Ukrainy w okresie transformacji ustrojowej (1978–2004)*, Wrocław 2006.
- Baluk W., *Ukraina między autorytaryzmem a demokracją*, [w:] *Państwo–społeczeństwo–religia we współczesnej Europie*, red. M. Mróz, T. Dębowski, Toruń 2009.
- Baszkiewicz J., *Wolność, równość, własność: rewolucje burżuazyjne*, Warszawa 1981.
- Baszkiewicz J., *Państwo, rewolucja, kultura polityczna*, Poznań 2009.
- Chodak J., *Teorie rewolucji w naukach społecznych*, Lublin 2012.
- Chodak J., *Strategia i taktyka rewolucyjnego EuroMajdanu*, [w:] *Czas EuroMajdanu*, red. R. Potocki, M. Domagała, D. Miłoszewska, Warszawa 2014.
- Kenney P., *Rewolucyjny karnawał. Europa Środkowa 1989*, Wrocław 2005.
- Sharp G., *Od dyktatury do demokracji. Drogi do wolności*, Warszawa 2013.
- Transformacja w Polsce i na Ukrainie. Wybrane aspekty*, red. A. Antoszewski, A. Kołodziej, K. Kowalczyk, Wrocław 2010.